

**GWALT** (1311) sb m

a pochylone (w tym 10 r. błędne znakowanie; MurzHist -a- : -å- (4 : 1)).

sg N gwałt (101). ◇ G gwałtu (129), gwałta (1); -u : -a ActReg (2 : 1). ◇ D gwałtowi (9), gwałtu (1) OrzList. ◇ A gwałt (251). ◇ I gwałtem (705); -em (89), -(e)m (616). ◇ L gwałcie (31). ◇ pl N gwały (9). ◇ G gwałtów (30); -ów (12), -(o)w (18). ◇ D gwałt(o)m (4). ◇ A gwały (29). ◇ I gwały (6). ◇ L gwałciéch (4) Górnrzm, SarnStat (3), gwałt(a)ch (1) ActReg; -éch (3), -(e)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Przestępstwo, przemoc, napaść (przeważnie dokonane bezprawnie); violentia Mącz, Calag, Calep, Cn; vis Mącz, Calag, Cn; insolentia, superbia BartBydg; perfidia Mącz; oppressio Cn (1070) : Iakom ya przesch czeladz swoyą pyaczy zagonow dwoma pluzyczoma gwalcze ZapWar 1527 nr 2349, 1503 nr 1950, 1527 nr 2378, nr 2394, nr 2395, 1550 nr 2665; Item Człtokroczy łyze przigadza nayałdi gwalthowne bywacz łobv łtron tho yełth zwalach do podolya a spodolya do valach przetho kto by kolwyek na tim gwalczye bil yanth then ma bicz łczyant MetrKor 40/821, 34/135v [2 r.], 40/820, 821 [2 r.]; tzołmy kolwiek vczinili: vciniliłmy broniątz łie gwałtowi ForCnR Ev; TarDuch Cv; BartBydg 75; łlvłznye ye<sup>80</sup> Krolyewłka M. nyema przecz wdzyecznye przyimowacz thich gwalthow. kthore naymyenyv ye<sup>80</sup> Krolyewłkyey M. łtali S woloch. LibLeg 11/139v, 11/152v; MurzHist E; GliczKsiąż H4; Wyrwi mie Páne od człowieká złego/ Y też od mężá gwałtu prágnącego LubPs ee2, N6 marg, Rv, R4; Abowiem przytrafia łye wiele przygod y gwałtow w Miełćiech / ktoreby wedle Przywileiow mogły być łłufłznie hámowane GroicPorz kv, a2v, k; RejWiz 173 [3 r.]; Przepułłczę ná cię złe rzeczy [...] ná łpułthoffenie domow twoich od gwałtu/ od łmierci/ y łlawy mocy twoiey. Leop 4.Esdr 15/49; Gdy vbogi páná pozowie o iáki gwałt/ tedy pan ma łię odwiełć łwiádkı UstPraw H4, Bv [8 r.], B2; Egipt przyidzie w łpułtołzenie/ á Idumea w łtráłzną pułthynią dla gwałtu ktory czynili nád łyny łudłskimi BibRadz Ioel 3/19; Ten to Alexender Henryká Cełárzá o gwały kołcielne kłáł BielKron 177; trwał ten gwałt cáły dzyeń áż do zamirzku/ gdzye było wiele żydow pobitych BielKron 385, 196v, 324, 418v [2 r.], 457v; A perfidia tutus, Tutus a vi, Bełpieczny od gwałtu. Mącz 468a, 77c, 499b; Sąd z Królem trudny/ Gwałt niebełpieczny OrzQuin S2v; Prot D3v; RejAp 153v; GórnrDworz Gg3v; RejPos 252; BiałKaz H3v; y prołłł ich nieborak o pomoc/ żeby go záchowáli/ á od gwałtu goniących obronili [ut... a vi insequentium tuerentur] ModrzBaz 31, 6v, 77v, 95, 141; KochOdpr C2; Calag 242a; KochPs 69; StryjKron 351, 667; CzechEp 31; BielSjem 32; tedy ná to mieyłce obmyłłł im iny łpołob/ ktorym ich żywot od gwałtu zołtal bełpieczny Górnrzm Nv; bo gdzie przewiełć łwégo práktikámi niemogá/ táł łie ábo do gwałtu połpołicie vćiekáią/ álbo zpołtrónnymi nieiákie porozumienie/ y bunt y miewáią KochWr 35, 20; PaprUp I; ActReg 17, 32; Calep 1126b; Phil P2 marg; Potrzebá nie ma vłtáwy/ gwałt miáry GrabowSet T2; Krolełtwá gwały zięty/ y łprołne niecnoty RybGęłł C2v; Tedy połzedłzy vrząd z łłubełnikámi przywiołłł ie bez gwałtu: bo łię łudu bali by ich nie vkámionował. WujNT Act 5/26, Act 24/7; O gwałcie, ktory rękómá bełdzie Zydóm zádan. SarnStat 255; SKázuiemy/ áby Sędziowie y Burgrábiowie obyvátele y poddáné náłże [...] od gwałtu tych/ którzy krzywdy czynią brónili [a violentis iniuriantium defendant JanStat 434] SarnStat 491; Státut w Toruniu vczyniony z łtrony gwałtu mieyłckiego SarnStat 503; O gwałcie ná dobrowolnéy dródcze. SarnStat 515; Gwałt v łádu. SarnStat 626, 480, 494, 496 [2 r.], 503 [3 r.], 509 (35); SkarKaz*

2a; Chcąc wyż obrońną ręką do brzegu fię vdał/ Ale chcący gwałt czynić na gwałcie gárdło dał. *CzahTr* E3; Widziałem potwarzy/ ktore fię pod słońcem dzieią/ y płacz niewinnych ktorych żaden nie ćiefzy: ktorzy fię gwałtom odiać nie mogą *SkarKazSej* 703b; *SzarzRyt* C3.

*gwałt kogo, czego* [= *na kim*] (2): *BibRadz Hab* 2/8; Vyrzyfzli gwałt vbogich/ á fady nieśpráwiedliwe *BielKron* 80.

*gwałt od kogo* (7): *LibLeg* 7/41v, 10/63v; *BielKron* 80, 201v; *PaprUp* K3v; Niebóy fię krzywdy/ y gwałtu odemnie. *KochFrag* 45; *SarnStat* 505.

*gwałt około czego* (2): Starośtowię y infzy dzierzawcy imienia náłzego/ czynić gwałtu niemaia około gránic śláchcie *UstPraw* A3v. Cf »obwodzić gwałt«.

*gwałt komu, czemu* (87): TEn kiedy iuż obaczył gwałt ludu Rzymfkiemu/ Záraz męftwem przewaźnym fwym zábieżał temu. *PaprPan* Gg2, Hh3; *ModrzBaz* 77v; *SarnStat* 505, 626. Cf *Frazy*, »gwałt uczynić«.

*gwałt na kogo* (3): *LibLeg* 11/167v, 168v; Codla teraznieyszch trwog Tatarskich barzo się może przydac, Rptey bo vchoway Boze gwałtu natamte ludzie barzo w Rusi *ActReg* 144.

*gwałt przez kogo* (1): Księgi dzieiąte o gwałcie przez fługi. *SarnStat* 649 źp.

*gwałt nad kim, nad czym* (4): *BielKron* 354v; *RejAp* 167; áni vżywa [*papież*] mocy świeckiey/ áni gwałtow żadnych náđ kroleřtwy *WujJud* 151; *PaprUp* D4.

*W połączeniach szeregowych* (45): yszby ony żadnych nayařdow gwalthow y škod zagranyczą w panysthwach Crolya ye<sup>80</sup> M. pana mego czynycz poddanem V. Co M. nyedopuřczyły *LibLeg* 7/32; Ukazują z tego mordy, najazdy, gwałty, utraty, szkody wielki każdy w swym powiecie *Diar* 106, 50, 66, 67, 72, 92; *DiarDop* 108; *GroicPorz* cc2v, kk3v; *BielKron* 227v, 255; *Mqcz* 498c; *RejAp* 80, 92v, 139; *RejPos* 34, 78v; Niektore křięgi Hiwreyfkie miałto Damim máia Chámás/ to iest miałto krwi/ krzywdę/ álbo gwałt/ lub łupieřtwo. *BudBib* I 411c marg; a zábronil im łupieřtwá wydźierania bydlá/ wfzelákiey krzywdy/ y czynienia gwałtu. *ModrzBaz* 117, 94v, 108; A což owo więc fłychamy/ o náiazdách ná domy/ o mordách/ o gwałciech/ o wybraniu domow *GórnRozm* A4, A3v, D [2 r.], G2; *PaprUp* Kv; Popom y inszem sługom Nabozenstwo odprawuiącym gwałt iaki, łupieřtwo, albo Vsilstwo czynil. *ActReg* 17, 147, 149; áby řzkód/ krzywd/ gwałtów/ áni bezpráwia ofobie któregokolwiek řtanu [...] żaden z nich czynić nie řmiał. *SarnStat* 435; tedy dzieci/ ábo przyařciele iego/ tego zábitęgo máia tedy zá świežá on gwałt álbo zábićie/ zá mordowanię/ y świežá krew ná mieyřcu gđzie ono mężobóyřtwo vczynionę/ Woźné<sup>mv</sup> y Szláchcie od vrzędu wziętym/ vkázáć y ořwiádczyć *SarnStat* 1170, 5, 303 [2 r.], 494, 901, 903 (12); *PowodPr* 45.

*W przeciwstawieniu*: »prawo ... gwałt« (2): pánował Rzymiánom lat XXXV. nie práwem ále gwałtem á okrucieřstwem *BielKron* 103v; *PudłFr* 46.

*W charakterystycznych połączeniach*: gwałt kořcielny, miejski, nieprzyjacielski, niesłuszny, niesłychany, pospolity, silny (2), škodliwy, wielki (4), żadan, zakazowan; gwałt (bywa) bronion (2), ma być ořwiádczon (2), przypadnie (2); gwałt na cmentarzu, na drodze (2), w gospodzie, w karczmach, w kořciele, u sądu; gwałtu bać się, bronić (2), dopuřcić się, dowieřć (2), uchować, używać; od (do) gwałtu (o)bronić (5), obwarowan, uciekać (uciec) się (2), zachować; (ku, przeciwko) gwałtowi (o)bronić się (2), pochopny, sprzeciwić; gwałt mieć (2), nagrodzić (nagradzáć) (3), odpędzić, okrocić, ořwiádczyć,

pohamować (*pohamowany*) (2); o *gwałt obwinion(y)* (3), *oskarżon*, *poz(y)wać* (*pozwan*) (6); *na gwałt płakać*; *na gwałcie gardło dać*, *jęt*, *uchwycony*, *zabit* (4).

Frazy: »gwałt się dzieje, dzieć się ma (*a. może, a. musi*)« [*w tym: komu, czemu* (11)] [*szyk zmienny*] (10 : 5): yłch przełz obrazenia yego Krolewłkyey mczi ołłobi gwalth łzye yem zadni dzyacz nyemoze *LibLeg* 11/152v; *Diar* 50, 52, 87; *LubPs* R3v; *RejAp* 167; *KochOdpr* Dv; *KochWz* 141; *PaprUp* K3v; iesliby slachcic był ma bydz pozwany na Seim crimtr. [*lege: criminaliter*] iako violator pacis od VKrzywdzonych Koscioła onego Katholickie<sup>go</sup> abo Zboru, Cerkwie y mieysca religiey tey ktorey się gwałt taki dzieie. *ActReg* 17; *GórnTroas* 46; *WujNT Matth* 11 arg; *SarnStat* 304, 625, 1218.

»gwałt się stał, stać się może« [*w tym: komu* (3)] [*szyk zmienny*] (4 : 1): *BierEz* F2v; *ZapWar* 1558 nr 2686; *UstPraw* Bv; [*Tygurzany*] powiádali ciężkość fwoię/ iż fie gwałt ná ich dziedzinie ftał od wrzędu Turyńkiego *BielKron* 201v; Rozrzucę wżytkę ziemię/ wyrwę to co w grobie/ Máły fie gwałt ftać/ może vmárłéy ołobie. [...] Tá mogiła hnet z ziemią będzie porównána *GórnTroas* 47.

Zwroty: »gwałtu gwałtem bronić« (2): co fie przygadza/ gdy od siebie kto gwałtu gwałtem bróni [*quod vim vi repellendo evenit JanStat* 606] *SarnStat* 610 [*idem*] 933.

*praw.* »obwodzić gwałt [*około czego*]« = *ujawnić, ukazać dowody* (1): yvz po palenyv gdy mna obwoził then gwalth okolo popalenya thych domow ut supra. *ZapWar* 1550 nr 2664.

»gwałt (gwałtem) odeprzeć (*a. odpierać*); odpor dać gwałtowi« = *vim vi repellere Mącz, Modrz; vim vi defendere Mącz* [*szyk zmienny*] (5; 1): Obráćaiac fie ia ku innym rzeczám/ y widzyałem wćiśnienia wżytki ktore fie dzyeią pod fłóncem/ á łzy niewinnych/ á żadnego nie máłz coby ie pociefzył/ áni tego coby odpárł gwałt ich od okrutnikow. *BielKron* 80; *Mącz* 287c, 499b; y ia o tem w orácyj moiey którą názwałem Lafkim/ doftátecznie wypifałem/ że gwałt gwałte<sup>m</sup> odeprzeć godzi fie. *ModrzBaz* 78v; *SarnStat* 624; Chcąc tedy nieznośnemu odpor dać gwałtowi/ Y chćiwie fkaźić ferce nieprzyiaćielowi. Wźiał ná fie ciało *WitośLut* A6.

»gwałt (*u-, po*)czynić, (*u*)działać, wyrządzić; przez gwałt uczynić; gwałtu (*u*)czynienie; gwałt (*bywa*) (*u*)czynion(y)« = *vim inferre Mącz, Modrz, JanStat, Cn; vim imponere, manus inferre Mącz; agere violentem Calag; vim afferre a. facere, vim et manus inferre, vi agere Cn* [*w tym: komu, czemu* (70)] [*szyk zmienny*] (108 : 3 : 1; 1; 4; 3): y zadal mv oszm Ran pyancz krwawych dwye wgłová [...] pothakyem vczynyenyv gwalthu wroczył szya wdom yago [!] *ZapWar* 1508 nr 1991, 1520 nr 2241, 1529 nr 2430, [1535] nr 2512, 1545 nr 2646, 1546 nr 2612, 1550 nr 2674; nie racźcie gwałtu czynitz więcéy fynowi mému niewinnému námileyflému *OpecŻyw* 152v; *LibLeg* 7/32, 10/154v, 11/167v; *WróbŻołt* 37/13; *LibMal* 1546/111; *GroicPorz* a2v, h, 14v, mm2; *Leop Ps* 37/13; *UstPraw* A3v [2 r.], B2, C, D [6 r.]; *RejZwierz* 2v, 29v; *BibRadz Gen* 19 arg, 8, 9, 1.Reg 12/3, 4, Os 12/7, 2.Mach 4/38; *OrzRozm* S3 [2 r.]; Ptolomeus Lágow fyn/ [...] przyiechawłzy do Ieruzalem/ kościołowi gwałt y lekkość wyrządził. *BielKron* 265v, 12, 107, 189v, 210, 227v (11); *Mącz* 123c, 209a, 237b, 311a, 499c; *SienLek* 190; *RejAp* 168v; *RejZwierz* 55v, 79, 171v; Albo iáko też ón [!] Rzym we krwi był zátzety/ Ktory zas potym tzynił włzemu fwiátu gwałthy. *WierKróc* A2; *PaprPan* Z2v; Aleć záprawdę mnieyłzy to był wyłtępek zá kupnem co otrzymać/ nie trapiąc ludzi áni gwałtu czyniac [*nec violando*]/ niżli z wiela ludzi záfráłowaniem y ciężłkim obrażeniem częgo doftáwać *ModrzBaz* 6v, 56, 77v, 117, 139v [2 r.]; *KochOdpr* C2; *Calag* 242a; *MWilkHist* E4, F; *CzechEp* 368; *KochMRot* Bv; *GórnRozm* L3;

*KochWr* 38; *Paprup* B4, D4, I3, Lv; *ZawJeft* 13; *ActReg* 16, 17; *LatHar* 163; *WujNT* 434; *Item*, iżeś ty fady/ y Commiſsarze/ y Séymów pokóy poſpolity zruſzył/ álbo Poſłóm náſzym gwałt vczynił [*vel legatos nostros violasti JanStat* 539], *SarnStat* 141; Gdy Zyd w nocy o gwałt łobie czyniony woła. *SarnStat* 258, 5, 43, 256, 293, 435 (31); *PowodPr* 69; *CzahTr* E3; *GosłCast* 60; *SkarKazSej* 696.

»gwałt (wy)ci(e)rpieć« (8): Bog rzekł/ Krolá muſicie mieć/ Iego wſzytki gwałty cierpieć *BierEz* I3; *OpecŻyw* 102, 104; *Leop Iob* 19/7; *RejZwierc* 109v; *CzechEp* 94; *GrabowSet* G4v, Q3v.

»uciskać gwałty; gwałt ciśnie« [*szyk zmienny*] (1; 1): Ktemu obiecał ią vciſkác gwałty rozlicznemi ludźi frogich á bezbożnych *RejAp* AA8; *ArtKanc* P18v.

*Wyrażenia*: »cielesny gwałt« (1): Ktorzy Apoſtołowie [...] nigdy fię ni z kim/ cíleſnym gwałtem nie obchodzili ale duchownym orężem/ ludźi do kroleſtwá Bożego náganiáli *NiemObr* 14.

*praw.* »gwałt domowy, domowi, w domu« = *violencia domestica, violencia domus JanStat* [*szyk 17 : 1*] (10 : 5 : 3): *ZapWar* 1550 nr 2674 [2 r.]; A ktoby kogo potwarzał o gwałt domowy/ táki potwarcá/ ma być rozumian bezecnym *UstPraw* Bv, A2v, Bv [2 r.], B2, D; *BibRadz Gen* 19 arg; *Zelenchus* tákże Lákońſki krol/ iż był práwo vſtáwił/ ktoby komu gwałt iáki w domu vczynił/ áby mu były oczy wyięte. *RejZwierc* 55v; GDy który człowiek ktorégokolwiek ſtanu będący będzie obwinión/ iż iego ſługá gwałt dómowi vczyni *SarnStat* 506, 256, 626, 647, 649, 906, 933, 1169.

*praw.* »jawny gwałt« (1): Hánowánié/ álbo *Coercitio* iáwnych gwałtów y ſwéy woléy/ Stároſciemu Vrzędowi należy. *SarnStat* 1308.

»o gwałt, o występek gwałtu, w gwałcie pojman(y) (a. imany)« = *pro violencia a. pro crimine viotentiae captus JanStat* (*szyk zmienny*) (3 : 1 : 2): gdyby w ktorymkolwiek mieſcie był ſláhcic poiman o iáki gwałt od mieſzczan: táki ſláhcic ná Ratuſzu ma być wádzon. *UstPraw* F4; Iż gdy który ſzláhcic [...] o wyſtępek gwałtu przez vrząd mieyſki będzie poiman *SarnStat* 503, 503 [2 r.], 504, 961.

*Szeregi*: »bezprawie (a. przeprawie) i (albo) gwałt« [*szyk 3 : 1*] (4): *BielKron* 210; *CzechEp* 94; Wielkie bezprawia/ y gwałty rózne odnoſzą do nas częſtými ſkárgámi Krákowſkiego miáſtá obywátele *SarnStat* 504, 961. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»drapiestwo i gwałt« (1): pokoju poſpolitego przeſtrzeżał/ [...] drapieſtwá y gwałtow ſurowie bronił *VotSzl* E3v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»gwałt i (a) krew (a. krwie rozlanie)« [*szyk 1 : 1*] (2): przetoż też y ciebie łupić będą ini wſzythcy narodowie/ dla oney krwie ludzkiej/ á dla gwałtu ziemie y miáſth [*propter sanguinem hominum et rapinas*] *BibRadz Hab* 2/8; kthore broni gwałthu káżdego y krwie rozłania człowieczey. *BielSpr* 61.

»gwałt i (a)lbo, ani krzywda« [*szyk 6 : 5*] (11); *GroicPorz* a2v, 14v; A oni mu odpowiedzieli/ Nie vczynileś nam krzywdy áni gwałtu żadnego [*non vim intuliſti nobis, nec contriviſti nos*]/ ániś wzięł nic ni od kogo. *BibRadz* 1.Reg 12/4, 1.Reg 12/3; *BielKron* 189v; *BudBib* Ier 6/7; *KochPs* 145; *KochFrag* 45; *WujNT* 688; iefli zbóycy po opowiedzeniu tákowym/ od czyniienia gwałtów y krzywd [*iniuriis et damnis JanStat* 586] nie będą ſie ſtrzymawác/ y zá ſzkody vczynioné nie doſyc czynić *SarnStat* 624, 682. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 12 r.*]

»mężobójstwo a gwałt« (1); GOrące Práwo gdy kogo zá świeżá poimáią/ zwłáŹczá ná MężoboyŹtwie á gwałcie/ trwa cztery á dwádziefciá godzin. *GroicPorz* m4. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

»gwałt, (a, abo, ani, i) moc; moc z gwałtem« [szyk 4 : 3] (6; 1): *MiechGlab* 67; *Depravata Iudicia*, Pokázane łády/ w których yákoby dáry/ pochlebŹstwo álbo moc s gwałtem pánuyá *Mqcz* 82c; *GórńDworz* Y6; *RejPos* 282; *RejZwierc* 171v; *SarnStat* 625; Y ták więcey gwałt y moc niżli cnotá płuży. *KlonWor* 61. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»gwałt i (a) mord(erstwo)« [szyk 3 : 1] (4): *BielKron* 354v; *RejAp* 167; Niemieli bi łmi fie lapac po noci yako Kokofzi/ gwalty y mordi tziniac nad bracia *PaprUp* D4; *LatHar* 598. [Ponadto w połączeniach szeregowych 13 r.]

»gwałt, (i) najazd« (3): *ZapWar* 1550 nr 2674 [2 r.]; Alye y ymyenye ye<sup>80</sup> KrolyewŹkey Mczi Snyathin. od gwalthow y od nayazdow s walach volne bicz nyemogło. *LibLeg* 11/139. [Ponadto w połączeniach szeregowych 11 r.]

»gwałt i niesprawiedliwość« (2): ná koniec mam KRolá Páná Źwego zwierzchnego/ náprzećiwko gwałtu y nieŹpráwiedliwofci Bifkupiey *OrzList* f3; *NiemObr* 65. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

»gwałt a okrucieństwo« (2): a ten rog był od inych rozny w tym iż miał oblicze człowiecze ktore znáczyło zwierzchniá ludzkość y Źwięthobliwość a wždy był rog/ to ieŹt gwałt łzczyry á okrucieńŹtwo. *BibRadz* I 451a marg; *BielKron* 103v.

»gwałt i (ani) rozboj (a. rozbicie)« (2): nyeyalyszmy Iana nyeszythka myesczenyna ostrowskyego o szadny gvalth any o rosbyczye Burgrabye radomskyego *ZapWar* 1507 nr 1982; y thak bendzye łtroycz thakowe gwalthi y roľzboy na hoľpodara mego *LibLeg* 11/168v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

»gwałt i swa wola« (1): *SarnStat* 1308 cf »jawný gwałt«.

»gwałt i szkoda« [szyk 4 : 1] (5): *ZapWar* 1546 nr 2612; którzy przeieźdzáiąc gránice Koronné/ zágránicznikóm gwalty y łzkody czyniá *SarnStat* 452, 1164, 1169 [2 r.]. [Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.]

»ucisk i gwałt« (1): zá czym teź poľpolŹthwo do deľperácyey przyŹzedŹy zá vćilki y gwalty/ zwykło fie kuŹić o te ktorzy Źwoy nád nimi dominat roľciágáli. *Phil R.* [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]

»gwałt i zdrada« [szyk 1 : 1] (2): *LubPs* Q4v; y by fie pod płaľczykiem przymiérza Źwiętego ten gwałt/ y té zdrády nie táily iego *OrzJan* 119.

»gwałt albo (i) złupienie« (2): GDY kto o gwałt álbo złupienie [*de violentia seu spolio JanStat* 642] ná poľpolitéy dródze bęďcie obwinión *SarnStat* 504 [*idem*] 515. [Ponadto w połączeniach szeregowych 9 r.]

Wyrażenie przyimkowe: »przez gwałt« = *per vim JanStat* (15): *GroicPorz* h4v; Iáka ieŹt zápáľczywość trzebieńcá ku zgwałceniu pánienki tákowy ieŹt ten ktory przes gwałt odpráwuie łády. *BudBib Eccli* 20/3; *NiemObr* 164; *ActReg* 17; A Ieľli Zyd przez przygodę ogniową [...] álbo przez gwałt iáki łtráći

rzeczy fwe z zakłady záltawionémi/ á to będzie wiadomo *SarnStat* 252, 15; Kto iedno przez gwałt to Pánftwo vfzkodził, Tego on pod nim przez zbroię dochodził. *KlonKr* Bv; *CzahTr* E4v.

~ W charakterystycznych połączeniach: przez gwałt odprawować, odstąpić, odwodzić, odzyskać, przyjść, stracić (utracić) (2), uszkodzić.

Zwroty: »przez gwałt czynić« (2): to co fie zdalo Panu to tzinil/ prawie przes moc y gwałt *PaprUp* F4v; *ZawJeft* 13.

»przez gwałt wydrzeć« [szyk zmienny] (2): Y kthoryby nikogo nie obraził/ kthoryby też wrocił záltawę dłużnikowi fwemu/ ten kthoryby nic nikomu przez gwałt nie wydął [quempiam non depopularit] *BibRadz* Ez 18/7, Ez 18/16.

Wyrażenie: »przez gwałt wyciskan« (2): Niehcemy [...] gránic od dóbr/ wsi/ y dziedzictwa nálzého rozdźielenia zábrániác álbo przewłóczyć: iedno przez moc y gwałt od nas to niech nie będzie wyćilkano [per vim vel violentiam non exigatur *JanStat* 402]. *SarnStat* 838 [idem] 887.

Szeregi: »przez moc i (a) przez gwałt« = per vim et violentiam *JanStat* (4): którymby [wojskiem] ná zad do Aegyptu/ to ieft/ w błędy á w kácérftwá/ przez moc á przez gwałt lud Królestwá fwoiego od Kościoła Bożého odwodził. *OrzQuin* T2v; *PaprUp* F4v; *SarnStat* 838, 887.

»przez gwałt ni przez zdradę« (1): Ieśliby krzywdá Amonowi byłá/ Ktoréy ón przez żaden gwałt/ ni przez żadną zdradę Nieuczynił. *ZawJeft* 13. ~

W przen (21) : *BudBib* 4.Esdr 11/46; *ModrzBaz* 81; *KochFr* 39; Miłość ná świecie/ kres władze fwey czuie [...] Gwałt krzywdy fzuca *GrabowSet* F2; *SzarzRyt* B2v.

gwałt komu, czemu (5): Tyś obrażon w niebie/ gwałt ná ziemi cnoćie. *GrabowSet* C4. Cf »gwałt czynić«.

W charakterystycznych połączeniach: gwałt wielki (2); gwałtu obawać się; gwałt uskromić, znać.

Zwroty: »gwałt ci(e)rpieć« = vim pati *Vulg* [w tym bibl. (7)] [szyk zmienny] (9): *RejPos* 288; *RejZwierc* 152v; Ode dni lepak Iohána ponurzyćielá aż poty/ krolestwo niebiefkie gwałt ćierpi [regnum caelorum vim patitur] *BudNT Matth* 11/12; *SkarŻyw* 32; *ReszHoz* 127; Tego nie doftawáło tylko Gréckiey złości/ Zeby od niey ćierpiały gwałt pocziwé kości. *GórnTroas* 47; *WujNT Matth* 11/12, Zzzzz3; *SkarKaz* 637a.

»gwałt czynić, działać« [w tym: komu, czemu (4)] (4 : 1): *GlabGad* Hv; *WróbŻółt* N; Sámá cnotá [...] ni podkimby dołow niekopála: ná fwemby/ ácz ná mále/ przeftawála: nikomuby gwałtu niedziałála [neminem violare] *ModrzBaz* 136v; Nieubłágána Wiłło/ próżno wótrząfałz rogi/ Próżno brzegom gwałt czyniłz/ y hámuiełz drogi. *KochFr* 88; *GrabowSet* N2v.

»dać odpor gwałtowi« (1): Obrońcá wieczny ludzi vtrapionych/ [...] Záltaw fye o mię: day odpór gwałtowi: Porwi brón/ y tarcz: pomoż człowiekowi Vćiśnionému. *KochPs* 48.

Przen (15) :

a) Szkoła dla zdrowia (5) :

Zwrot: »gwałt czynić [komu, czemu]« (5): A gdy odnich pytano ktore by lekarftwa dawali w picu ludziem chorym/ powiadali iże mleko Sołnki z oleykiem Zyzaminowym/ ktora rzecz takowy gwałt gim czyniła w ftolczach/ iłz od nich vmirać mufieli *FalZioł* I 42c; Iako farba iałna á biała czyni gwałt wzrokowi *GlabGad* B7, B7, E4; *SienLek* 28v.

**b)** *Błędna lub tendencyjna interpretacja (przeważnie Pisma Świętego) (10)* : Ale gdyby y tego prawdziwie/ á prawdą też/ mógł I. M. X. K. dowieść/ pewnieby się iuż tego trzymał [...] ále [...] iż tego [*heretyctwa*] dowieść nie może/ przeto się zaś to zá to/ to zá owo chwyta: Ale przedsię y tak nic nie fpráwi procz gwałtu. *CzechEp* 96, 160.

*gwałt komu, czemu* (8): Tom dla tego tak vczyńił/ áby y píłmu święte<sup>mv</sup> żadne<sup>go</sup> vblíženia álbo gwałtu nie było *BudNT przedm d. Cf Frazy, Zwrot*.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałt pismu* (5), *psalmowi, słowu*.

*Frazy*: »gwałt się dzieje« (1): iż iefli się zle/ niewłańnie [...] áni wedle włańnego zmyłtu y przedsięwzięcia tego ktory co z ducha Bożego píłł/ mieyłce ábo świádectwo ktore infze fłowá Bożego/ w rzeczy fńadnieyłzey y potężnieyłzey wykłáda/ y ná co się inłzego wyciąga/ że mu się gwałt w tym dzieie: á což gdy przyidzie o rzecz wietłzą y przednieyłzą z łtrony Bogá *CzechEp* 151.

»gwałt się stanie [czemu]« (1): Ktemu píłłmom włzytkim gwałt się łtanie/ ktore nam iáńnie vkázuia ieden żywot wieczny *GrzegŚm* A4.

*Zwrot*: »gwałt (u)czyńić [czemu]« (5): *BudNT* li; iż [...] gotowi łą włzeláki gwałt y wykřet píłłmu ś. vczyńić/ żeby iedno o tym co prawdá iefł nie przyznawáli. *CzechEp* 342, 149, 344; *WujNT* 687.

**α.** *W funkcji przysłówka*: »gwałtem« = *przemocą (przeważnie bezprawnie), przy użyciu siły fizycznej; per vim Mącz, Cn; per potestatem, vi subigente, violenter Cn* (547) : yakom ya mychala spogroshewa nyesbył szamotrzech gwalthem *ZapWar* 1501 nr 1901; Iakom ya nyezabył ymyenyem marczyna Ruszyna pusthego gwalthem anym marthwego vdzelał sz zyvego *ZapWar* 1503 nr 1941; yakom ya [...] nyevphyczyl Robothlyvey katharziny Czorky Robothlyvego marka szszelyechoua anym yey vrzwał noscha gwalthem podla poszw *ZapWar* 1504 nr 1922; Iakom ya nyevylovyl Ryb poszpolythych thoyesth lynow et karaschy szamowthor wyego yezyerze gwalthem *ZapWar* 1504 nr 2017; Iakom ya nyevyrąbył drev brozowych wgayv wdzyerzavye yego gwathem [!] *ZapWar* 1504 nr 2021; Iakom ya nyepopasl Gwalthem *ZapWar* 1505 nr 2005; Ia kom ya nyevyrzucyl dwoyga dzieczy szdomu [...] przesz kore [!] wyrzuczenie dzieczy pomarly Gwalthem *ZapWar* 1508 nr 2043; anym syemye na czasczy ych bral a nym nagroblyła swoya wyoszl gwalthem *ZapWar* 1512 nr 2142; yakom ya nyeochromyl konya byłego [...] gwałthem *ZapWar* 1513 nr 2111, 1501 nr 1901, 1502 nr 1906, 1907, 1908, 1909 (136); Więć młode śmiełe rádzyły/ By się nań gwałtem rzuciły *BierEz* Ov, P3v; Gdy vpádl na onéy drodze/ dlá klotzkow ktoré v niego vwiązali/ tedy go za włofy gwałtem podnofili. *OpecŻyw* [123]; ij koronę gwałte<sup>m</sup> z głowy łerwáno *OpecŻyw* 135, 16, 136v, 138v, 139, 139v; *LibLeg* 6/117v; *WróbŻółt* 55, 58/4; á fprzećiwnikom iego gorzkoć gwałtem będzie właná w gárdłá ich. *RejPs* 110v; *RejKup* e6v; BOg [...] Kazał z Ráiu wygnáć gwalthem onych dwoie ludzi *MrowPieś* A3v; A rzecz pewna iefł iże fye niemożelf zołtáć/ iedno przy tym co iefł wedle práwá/ [...] wyiáwłzyby gdzie Pánowie álbo Vrzędnicy y inni Sędziowie/ więcey fye s poddánymi gwałtem obchodźili *GroicPorz* fv, pp2v; *RejWiz* 101v, 160; Y owłzem ktoreby [*granice*] były przez Commiffarze vczynione/ tych gwałtem niemáią kázić. *UstPraw* A3v; Kto gwałtem czyię rolę zorze. *UstPraw* Bv, Bv; *BibRadz Ps* 118/122, Act 5/26; krol Klunizynorum álbo Etruskow Porfená/ podnioł walkę przeciw Wáleryułowi Publikoli y Horácyułowi ráycom Rzymłkim/ chcąc zálie krolá Tárquiniuśá ná ich mieyłce gwałtem włádzić. *BielKron* 106; przywiodł gwałtem zálie miáłtá ku Rzymłkiemu połłufzeńłtwu w Emíliey

*BielKron* 177v; *Láthá* 1307. Rudoff Książę Rákuslie [!] gwałtem sie wbił na krolestwo Czeſkie. *BielKron* 326; rzućili sie á dobyli gwałtem zákryſtyey *BielKron* 393y, 58v, 174, 194 [2 r.], 209v, 214 (19); Opprimere Rempub. armis, Rzeczpoſpolitą gwałtem potłumić. gwałtem podeiść. *Mqcz* 321b; Perferre rogationem per vim, Gwałtem nieyáką wltawę wnieść wtłoczyć y przimuſić ku trzimaniu. *Mqcz* 357c; Argentum invadere, Gwałtem sie ná czyie pieniądze rzućić. *Mqcz* 472d, 123c, 290b, 361b [2 r.], 462a, 478a, 499b; *OrzQuin* X2; *GórnDworz* Z8v; áby ípráwiedliwe y wedle Práwá Sády bywały/ á iżby ludzie ich nieprzjwłázczáli ſobie áni záſiadáli ná nich gwałtem *KuczbKat* 340, 315; Więc y ſługam/ choćby też czáfem drugi nie rad nieborak/ tedy mu dzbanem gwałtem będzie lał w gárdło *RejZwierc* 61, 73; *BielSpr* 9v; *WujJud* 151; *WujJudConf* 151; A ták gdy ono mnoſtwo chćiało pod nim wziąć zameczek/ y dobywác drzwi gwałtem w bronách/ on rofkazał dla nich ogień zapálić w branie *BudBib* 2.*Mach* 14/41; Iuſz wgranicách Książętá grunty odeymuią/ A Wli/ Miałtá/ y Młyny/ gwałtem oładzáią. *WierKróc* A3v; *CzechRozm* 245v; By ínadź iego Zwolennicy Iteż ínſzy weń wierzący. Ná grob gwałtem nieprzypádli Ciála iego nieukrádli. *MWilKHist* B2v; y Skárbnice/ íſz ich nierychło Tribunowie otwieráli/ gwałtem wyłomił/ y Skárby [...] pobrał. *StryjKron* 66, 122, 587; *CzechEp* 43 [2 r.]; *NiemObr* 170; Opierał ſię opſes/ rzekomo niechćiał do obrázá/ á gdy go gwałtem przywiedli/ rzućił ſię ná ofiarę *WerGoſc* 217; *KochTarn* 77; *ArtKanc* N11v; *GórnRozm* L3; *KochWr* 38; Depeculor – łupię, kradnę, dobitek gwałtem odpiedzám. *Calep* 307a, 9b, 511b, 560b, 564b [2 r.], 910a; *Phil* C; *GórnTroas* 8, 51; *GrabowSet* B3; ón ták wiele narodów/ ták wiele krolestw pod ſię gwałtem podbił *OrzJan* 107, 45, 109, 116; Od wozu ſiáná gwałtem záłápióného, trzy grzywny od káždého z ofobná winá. *SarnStat* 672; ludzi iego część niemálą/ gdy ſie gwałtem do Kráková wedrzéc chćieli/ [...] pogromił y odpędził *SarnStat* 1051, 545, 844, 1169, 1285; *SiebRozmyſł* D3v, H4 [2 r.], I3v [2 r.]; *KmitaSpit* A3v, C2, C3v; Heliodorus záſię/ gdy ſię gwałtem tárgnął ná íkárby Koſćielne/ dziwną pomíłtą Boſką/ táłże záraz był zwoiowany. *PowodPr* 50, 26, 59; *KlonWor ded* \*\*3v.

~ *W przeciwwstawieniach*: »gwałtem ... prawem (3), za wolą (2), z dobrą wolą (2), dobrowolnie, po dobrej woli, drogą przystojną, obyczajem ſłuſznym, prawnie« (12): *ZapWar* 1544 nr 2522; *GroicPorz* cc4; *BielKron* 379; Alexander Papa VI. tho ieſt/ nie drogą przyſtoyną/ ále mocą á gwałtem przyſzedł był ky [!] Papieſtwu. *GórnDworz* O5; Ale potym z domu onego báłwierzá/ ábo będąc gwałtem wywleczony/ ábo gdy ſam dobrowolnie wyſzedł [*seu extractus, seu sponte discedens*]/ ná vlicy zábit. *ModrzBaz* 31; Iákoby to iuż táka byłá Rzeczpoſpolita wálzá/ że w niey nie práwem/ ále gwałtem y mocą trzebá wſzytkiego dowieſć *ModrzBaz* 141, 102; *StryjKron* 472; *PaprUp* G2; *SarnStat* 643, 1160; *SkarKaz* 347a.

*W charakterystycznych połączeniach*: gwałtem borzyc, bronić (3), ciągnąć (3), doby(wa)ć (się) (3), dostać się, dowieſć, iſć (przyjść) (2), kazić, lać (wlany) (2), łapać (załápióny) (2), mieſć się, nawroćić, obchodzić się (obchodzący) (7), obciążyć, ochromić (2), odbi(ja)ć (4), odrażać, odwalać, (o)sadzać (wsadzić) (3), otrzymać (2), panować, pochwycić (2), podbić (3), podejść, podnieſć, podwracać, połamać (2), pomrzeć, (po-, za-, wy-, wz)orać (7), (po)paſć (5), porwać (się) (2), porzucić (2), posiać (zasiać) (5), potłuc (utłuc) (2), potłumić, poſtępować, poſzczwac, powsta(wa)ć (2), pożyć, przebijać się, przedrzeć (wedrzyć się, przedzierać się) (3), przekażać, przekopać, przybić, przypaſć (4), (przy)pędzić (odpędzać) (5), przystać, przywieſć (odwieſć, rozwieſć) (8), przywłaſzczac (przywłaſzczyc) (3), psuć, ranić, rozbijać,

rozwalony, rwać (2), rzucić się (7), siec (2), srożyć się, stać się, targnąć się, uciążać, uderzyć (3), ukrocić, ukrocony, umniejszyć, umocnić, urznąć, wbić (się) (2), wcisnąć, wiązać (związować) (3), wleźć, włamać, wnieść, (w)paść (wpadać) (6), wrzucić się, wściepieć się, (w)wieźć (wozić) (5), wybawi(a)ć (2), wygnać (wyganiać, wegnać, zegnać) (8), wykorzenić, wylomić (przełomiony) (2), wyłowić (6), wyniszczyć, wypychać, (wy)rqbać (7), wywlec (wywleczony) (2), wywrocić, wyzwolić, zabić (5), zachować, zadać rany (45), zadzierzać, (za)trzym(aw)ać (2), zasiadać, zbić (29), zerwać, złupić (2), zodziierać; wielkim gwałtem (4).

Zwroty: »dziać się gwałtem« [szyk zmienny] (4): BierEz Ov; Phil P2; á wżákże tych więcý złości nie rádži słuchamy/ które fie dzieią w Rzeczypolpolitý zdráda/ chytrością álbo gwałtem [*que spoliatorum et furum aguntur in Republica dolo, arte, vel violentia, incommoda JanStat 611*] SarnStat 702 [*idem*] 21.

»gwałtem gwałcić« (1): á k woli fwiátu práwie gwałtem á vporem gwałcá á kázá iá [wiare] iemu [czartowi]. RejAp 165v.

»gwałtem najachać (a. najechać, a. najeżdżać, a. przyjechać, a. wjechać, a. wjeżdżać), najść (a. nadejść, a. wejść)« = *involare in possessionem, irrumpere Mącz; invadere JanStat* [szyk zmienny] (10 : 4): Iakom ya nyeprzyyechal gwalthem na ymyeny voszczalky na dw konyv y navoszye y nyewszyąłem drzwy throych sz zawyeschamy ZapWar 1513 nr 2161, 1532 nr 2416, 1542 nr 2559; MetrKor 34/135v [2 r.]; UstPraw Bv; BielKron 416v; Mącz 361 a, 506a; A Iełliby który Szłáchćic [...] Szłáchćicá którego gwałtem nádfzedźzy zábił/ vbił ábo ránił SarnStat 1169, 254, 1169 [2 r.], 1170.

»gwałtem odjąć się (a. odejmować (się)), odjęty« = *per potestatem auferre Mącz* [szyk zmienny] (10 : 1): OpecŻyw 136v; Y vřkarzał fię Abrahám przed Abimelechem o łtudnią ktorą iemu odiełi gwałtem [rapuerant] łłubeznicy iego. BibRadz Gen 21/25; Mącz 430d; GrzegŚm 61; BudBib Gen 21/25; NiemObr 58; ZawJeft 13; Tákowymże proceřsem wolno będzie káždému dochodzić pořřfesiieý dóbr nářzych/ gđzieby ie komu gwałtem odieęto SarnStat 7, 214, 681; SkarKaz 453b.

»gwałtem poczynąć (a. począć)« [szyk zmienny] (4): Iełli thego nie včzynicie ná prořby nářze/ á będziecie chcieć co gwałtem poczynáć/ wiedzcie pewnie że wam nie vřtápimy. BielKron 108v, 201, 215v; BielRozm 5.

»gwałtem pościć, sposiadany« [szyk zmienny] (5 : 1): ZapWar 1544 nr 2522; GroicPorz m; BielKron 354; StryjKron 66; A rownie czynią z onymi ktorzy pořiadwřzy gwałtem čzyię máiętność/ zdobywáią fię ná złořliwe forytarze/ y prokuratory NiemObr 65; Iuż moiá ziemiá leży dawno nie orána/ Od ptakow niezyczłiwych gwałtem łpořiadána. KmitaSpit B3.

»gwałtem przymuszać (a. przymusić)« (2): ActReg 133; Inřzy łud Krzeřćijáńłki w Pogáńłtwo wpędzono/ Ktory tákże do tego gwałtem przymuřzono. CzahTr E4v.

»uczynić gwałtem« (4): Ia kom ya nyeszabył slachethney yethvygy Maczyerze yanowe [...] anym vczynyl szyvey Marthwey Gawalthem [!] ZapWar 1508 nr 2041, 1521 nr 2272, 1534 nr 2410; KmitaSpit B4v.

»gwałtem uciskać (a. odciskać, a. przyciskać, a. przycisnąć, a. (wy)cisnąć (się)), uciřniony« = *per potentiam opprimere Vulg* (11 : 1): DiarDop 104; LubPs bb6v marg; NA Sędźiego przynależy dáwać Rzeczniá [...] řierotom/ y tym ktorzy od kogo bywáią mocą á gwałtem vciřnieni. GroicPorz d; RejPos

318; *CzechEp* 95, 128; *NiemObr* 14; *Paprup* E3, Gv; *ActReg* 16; A wyście zelżyli vbogiego. Azaż bogacze gwałtem was nie vćifkaią: y ciż was do ładow nie poćiągaią? *WujNT Iac* 2/6; *CzahTr* H3.

»gwałtem wyrzec (się) (a. wydzierać, a. odedrzeć), oderwać (a. wyrwać), wyszarpywać« = *grassari* *Mqcz*; *abripere*, *eripere* *Calep* [szyk zmienny] (22 : 2 : 1): Delfowie fie rozniewáli/ Gwałtem go z támtąd wyrwali. *BierEz* H; *OpecŻyw* 137; *RejJóz* G7v; *SeklKat* I2v; *Leop* 1.*Mach* 13/34; Vbogiego y potrzebuiącego vćifnął/ á gwałtem cudze wydárł [et aliena rapuerit] *BibRadz Ez* 18/12; *BielKron* 303, 364; *Mqcz* 148d; *RejPos* 115v, 302v; *StryjKron* 180; *CzechEp* 14, 58; *KochWz* 138; *ActReg* 41; *Calep* 7b, 371b; *KochFrag* 45 [2 r.], 46; *OrzJan* 12, 19; *WujNT* 688; *KlonWor* \*\*.

»wziąć, (po-, za)brać, zająć (a. pojąć), zagarnąć, wzięty, brany, pojmany, branie, wzięcie gwałtem« = *extorlus* *Calep*; *diripere*, *rapere* *Modrz*; *vi accipere*, *per vim* a. *violenter* a. *per violentiam auferre*, *per violentiam receptus* a. *ablatus* *JanStat* [szyk zmienny] (63 : 49 : 6 : 1 : 8 : 1 : 1 : 2 : 2): yako pobral Szerdzy szosznowe gwalthem y (wyszol) wyoszl ye(w)dom swoy do wyesky pogroshewskye *ZapWar* 1504 nr 1898; Iakom ya nyazayal pyaczyu vyeprzow y yedney swynye Robothlywemu Nicolayowy [...] gwalthem anym ych ku swemu pozythkowy obroczył *ZapWar* 1522 nr 2285, 1502 nr 1938, 1503 nr 1947, 1952, 1504 nr 1914, 1923 (46); *HistJóz* D; Tę ciem łodzią gwałtem mi wziął Niepocześnie mie z niej wypchnął *BierRozm* 26, 13; *LibMal* 1546/111; *GroicPorz* cc4; *RejWiz* 70, 191v; *Leop* Gen 21/24, *Act* 8/3; VćitawiliŃmy iż o kmiećia zbiegłego/ tak też y gwałtem wziętego może vrząd ładzić. *UstPraw* F2, Bv [4 r.], B2, Dv, E4v [2 r.], F, I3v; *RejZwierz* 13, 16 [2 r.]; *BibRadz Iudic* 18/24; *BielKron* 104, 109, 168, 192v [2 r.], 197v (14); *SarnUzn* F4v; *HistRzym* 133v [2 r.]; *RejPos* 286; *BielSat* G4; *RejZwierc* 204v; *BielSpr* 3v, 54, 70v; Można im pan potrzebny dla ich obronności. Ktore tak Tatárovie tżętokroć palili/ Ludzi k temu dobytek gwałtem zágarńeli. *WierKróc* A4; *ModrzBaz* [16], 72, 107v; *KochTr* 23; *StryjKron* 477, 527; *BielSen* 7, 17; *GórnRozm* A4, G4, G4v, L, M; *ActReg* 9; *Calep* 398a, 463a; *Phil* F3; GDyby Szláchćic Szláchćicá vmyŃlnie gwałtem poymał/ y do więzienia *priuata autoritate* wziął/ ma byđż karan *SarnStat* 627, 17 [2 r.], 142, 246, 251 [2 r.], 256 [2 r.] (21); *KmitaSpit* C2.

»gwałtem wziąć, imać, nabrać, pobranie, ułapiony« = o *porywaniu kobiet*; *raptor virginum et feminarum* *JanStat* [szyk zmienny] (13 : 1 : 1 : 1 : 1): *MetrKor* 34/135, 40/820 [2 r.]; Pauzania w pychę podnieŃiony/ wśzedł Ńmiele na pałac/ a Ńthamtąd Olimpią gwałthem wziawŃzy aby ią s sobą wiodł *HistAl* B4, L5 [2 r.], L6; *GliczKsiqż* C5v; Skárżyła fie potym Ceres przed Iowifzem ná Plutoná/ iż iey dziewczkę gwałtem wzyął. *BielKron* 21v, 11, 15v, 101v; Romulus krol/ iż był ná fie wzburzył wŃzythki w okolicy łafiady/ zá pobránim gwałthem białyhgłow SábińŃkich/ miał czo czynić s sobą oganiáiacz á odgryzáiacz fie zewŃząd nieprzyiacielom *GórnDworz* Z2; *GórnRozm* D; Ale iefli pánná/ wdowá/ mężátká [...] zezna y powię/ iż nie gwałtem przez tego/ który pozwan iefł/ była włápióná [se non per vim citati esse raptam *JanStat* 594]/ ále zá iey wolą y zwolenim włáŃnym z kádkolwiek ią wzięto *SarnStat* 643, 642; *KmitaSpit* A3.

Wyrażenie: »jawnym gwałtem« (2): tedy fie iuż iáwnym gwałtem á odkrytym okrucieŃstwem oborzyć mieli ná wierne ludzi/ morduiąc ie á rozlewáiąc niewinną krew ich. *LubPs* A4, A4.

Szeregi: »gwałtem, (a) mieczem« (3): YEŃt modlitwá przeciw nieprzyyaciólom kościoła Ńwiętego/ ktorzy [...] gwałtem á mieczem nád nim fie Ńróżą. *LubPs* ee2; *BielKron* 25v; *RejPos* 338v.

»mocą (a. przez moc), (a, abo, ani) (nie) gwałtem« = *vi vel potentia JanStat* [szyk 21 : 12] (33): *ZapWar* 1536 nr 2492; *MetrKor* 40/820; *DiarDop* 104; *LubPs* bb6v marg; *GroicPorz* d; *KrowObr* 37v; *Mqcz* 86d; *LeovPrzep* D2v; *RejAp* BB3, 141 v; czym [hojnym sercem i czystym sumieniem] hnet/ wŹytki one ludzi/ iáko drugim woŹłkiem/ zwyciężył/ y zhołdował. Owa/ czego by ínadź był mocą/ á gwałtem/ nigdy nie íprawił/ tego iedną oną rzeczą (iáko piŹzą) dowiodł y dokonał. *GórnDworz* Aa7, O5; *RejPos* 2, 15v, 26, 115v, 231, 282, 318; *ModrzBaz* 141; *StryjKron* 180; *CzechEp* 94; *NiemObr* 14; Atak gdi by to belo ízlo prawnie/ niegwałtem ani przes moc ktoŹz bi íie bel Decretem íprwadliwem [!] brzidzić miał *PaprUp* G2, E3, Gv; *Phil* P2; *OrzJan* 30; *SarnStat* 17, 893, 1169, 1310; *KlonWor ded* \*\*2.

»nieporządnie albo gwałtem« = *vi vel violentia JanStat* (1): á byłoby temu koŹciołowi álbo tey oŹobie duchownéy/ która w poŹseŹsiíeý íeŹt/ nieporządnie álbo gwałtem odięte/ tedy táki przypozwany má bydź íadzón podług ítarádawnégo zwyczáiu práwá Duchownégo *SarnStat* 214.

»gwałtem albo potajemnie« = *vi aut occulte JanStat* [szyk 1 : 1] (2): Gdyby kto komu piá potáiemnie álbo gwałtem wzyáł/ źwierz álbo piá w poŹzczwániu/ Tákowy co weźmie przepádníe ítronie trzy grzywny *UstPraw* Dv; *SarnStat* 672.

»(nie)gwałtem a (ani) przymuszeniem« (szyk 2 : 1] (3): *LubPs* Z3; Abowiem poŹpolicie narod ludzki [...] zwykł był piákáć nád nim/ á żáłowáć go/ iákoby wielkim gwałtem á wielkim przymuŹzeniem vbitego á vmęczzone<sup>go</sup> *RejPos* 100; *WujNT* 329.

»gwałtem a (i) ręką zbrojną« = *vi et armis Modrz* [szyk 2 : 1] (3): *ZapWar* 1542 nr 2559; ná oŹtátek gđzieby przekonány Práwem roŹkazániu Sędźiego dobrowolnie niebył poŹŹuŹen [...] tedy zbrojną ręką/ á gwałtem má być do więźzenia wzięt *GroicPorz* cc4; *ModrzBaz* [16].

»siłą a gwałtem« (1): [on młodzińiec] na konietz siłą a gwałte<sup>m</sup> powŹtáł przeciw P. Przígodzie ij nám wŹytkim. *ForCnR* E.

»gwałtem a nad wołą« (1): Krol Ian żáłował íie ná Ferdynándá [...] / íz íie mu gwałtem á nád wołą wŹyćkich pánow WęgierŹkich w KroleŹtwo WęgierŹkie w bią *BielKron* 205.

»drapieżyć a gwałtem wydzieráć« (1): powiádáiąc że wŹŹyŹtko co czynił Triffon/ czynił drapieżác/ á gwałthem wydzieráiąc [per direptionem fuerant gesti]. *Leop* 1.Mach 13/34.

»ukradziony albo gwałtem wzięty« (1): IEŹliby KrzeŹściáńin żádawał trudnoŹć Żydowi/ íz zakład v żydá żáŹtáły íeŹt mu vkráđżiony/ álbo gwałtem wzięty [furtim, vel per violentiam sit ablatum JanStat 1117] *SarnStat* 251.

»wydrzeć gwałtem abo ukraŹć« (1): Abo íeŹliby kto komu wydárł gwałtem ábo vkráđł iákíe złoto ábo iáką íumnę pieniędzy niemáŹ *RejPos* 302v.

»gwałtem nie wydzieráć ani gwałć« (1): przeciw tym íńŹtyguiác ktorzy z woleý Bożey íkąd inąd przyŹeŹdŹy/ przedŹię niczyiego gwałtem nie wydzieráią áni gwałcá/ ále vtuláiąc íię żywnoŹci íwey pobożney z chwałą Bożą nábywáią. *CzechEp* 58.

*W przen* (18) : Bych miała ítraćić y duŹę luź tak ínadz miłować muŹę A záć móże íercze roŹpiác A gwałtem to z niego wiác *RejJóz* E3; *Prot* C4v; á záŹię ták wŹyŹthki drogi ímyŹłom zámknáć/ y chćiwoŹciám/ áby/ áni gwałthem/ áni przez zdráde wniŹć do íercá móŹły. *GórnDworz* Mmv; *RejPos* 336; *ReszHoz* 127; *WujNT* 46 marg [2 r.], *Luc* 16/16, *Zzzzz3*; *PowodPr* 60; *Sliczne Dryády*/ żáđáiąc

go [kwiateczka] łobie Y dla wonności/ y czołu k ozdobie/ A on z drugimi ná pokoście kwiatki Leży iuż zwiędły gwałtem/ á nie latki. *SzarzRyt* C4v.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałtem bić, cisnąć się (2), dobywać (2), drzeć się (wdzierać się) (2), dzierżyć, policzkować, wniść, wyjąć, zwiędły.*

*Zwroty: »gwałtem wydrzeć« (1):* by był Céfarz Ie<sup>80</sup> M. zá rádą moią włyftkim prowincióm/ włyftkim królestwóm/ y włyftkim wolnym ludzióm/ tę tak żałofną/ gorzką/ y ftráchu pełną niezgodę gwałtem wydárł *OrzJan* 131.

»gwałtem odejmować, wziąć« (1 : 1): *SarnUzn* F4v; Ale iż mi cześ gwałtem [!] z kąta odeymuią. O tębym rad vczynił z tákowym ná iáwie *CzahTr* K3.

»gwałtem złupić« (2): Aż mi się Paweł vказаł Ten mi to dziwno rozważał Iako Panv Bogo [!] fłużyć A yaka wniem nadzieye mieć Niewzwony ani worgany Iedno w yego Swiente rany Ktolemi on nas wykupił Prawie gwałtem Czartu złupił A w Bołke miłoferdza iego Ktolem on zbawia każdego *RejKup* X, Zv.

*Szeregi: »łupem albo gwałtem« (1):* Gdi był Kriřtus w formie álbo w Máieřtacie Bożym nie łupem álbo gwałtem wziął to że ieřt rowny Bogu *SarnUzn* F4v.

»bez prawa, gwałtem« (1): A áczkolwiek [Bóg] ieřt miłofierny: iednák fie tym řpofobem nád żadnym nie lituie: áby go bes práwá komu gwałtem z ręku wyimować miał. *CzechRozm* 217.

*Przen: Wbrew przyjętym prawdom (13) :* *RejKup* y2v; przeřto tedy piřmo Święte ktorekolwiek porwářzy fáłřzywie ku řwoim zmyřlonym řlubom gwałthem ciągniećie *KrowObr* 143, 224v; *OrzList* e; *GrzegřSm* N3v; *SarnUzn* D5; Co ieřli ták ieřt/ ták wierzy/ ták piřze/ ták wyznawa/ czemuż rzeczy przeciwney chce przedřię gwałtem y przeciw prawdzie/ y przeciw lámemu łobie dowodźić? *CzechEp* 160, 10, 20, 46, 84, [397]; *NiemObr* 21.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałtem ciągnąć (naciągać) (2), dowodzić, dźwigać, odjąć, przewieść, sprzeciwiać się, wyracać; gwałtem przyłożony; gwałtem wielkim.*

**a. Napaść wojenna, zbrojne natarcie, bitwa, walka (40) :** ále mocny odpor mieli z Wiedniá z miářtá [...]/ gdzie za bożá pomocą obronili fie wielkiemu gwałtowi *BielKron* 206v; Ad arma concurrere, Ná gwałt fie řchodźić. *Mqcz* 74a; Triarii, Nameźnieyřzy á nayzbroynieyřzy huř řołnierzów v Řzimianów/ ktorzy ná zad w řzyku řtawáli/ á ořtátnią potrzebę gdzie gwałt potrzebował zářtěpowáli *Mqcz* 463c; *BielSpr* 64; Potkáli się dořć męźnie y czynili řmieie/ Y włyřtek gwałt ná łobie zbroynych zářřzymáli *StryjKron* 527; A Tátárowie Litwie ták iuřz dogřzewáli/ Iř teź drudzy vcieczkę z gwałtu gotowáli *StryjKron* 732, 120, 230; *KochProp* 13.

*gwałt od kogo (1):* A tym řpofobem [...] obaczyłby teź/ iáko dobrze řą [zamki] opářřzone potrzebámi ku wytrzymániu wřzelákiego gwałtu od nieprzyřcióř [ad aliquam vim hostium sustinendam] *ModrzBaz* 20v.

*gwałt przeciw czemu (1):* Retundere gladios in Rempublicam districtos, [...] Gwałtowi przeciw Řzeczypóřpolitey gotowánemu zábieżeć. *Mqcz* 469a.

*gwałt na co (2):* yz zyemia Vegierřka y polřka y zemia nascha Moldawřka bili miedzi sobą wdobrim pokoyv y w przimierzv [...] y miely takowe rzeczy y yednanie miedzi sobą yeřly bi ym stich zyem na ktorą bil yaky gwałth *LibLeg* 11/55; *StryjKron* 732 marg.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałtu wytrzymanie; z gwałtu ucieczka; gwałtowi obronić się, zabezpieczyć; gwałt z(a)trzymać (wytrzymać) (3); na gwałt schodzić się; gwałty zginąć; gwałt wielki (3).*

*Zwroty: »gwałt (gwałtem) odbić, odpędzić, odeprzeć; odparcie gwałtu« [szyk zmienny] (4 : 1 : 1; 1): HistAl E6; Rufzyli się byli tegoż Roku Pánowie y Rycerstwo Litewskie ochotnie ná odparcie Mołkiewskiego gwałtu StryjKron 782, 240, 632, 737; OrzJan 80; Gwałt tedy gwałtem odpędziwszy zbroynie, Pánstwo szczęśliwie rządząc, y przyłtoynie. KlonKr A3v.*

*»gwałt (u)czynić« [w tym: komu (2)] [szyk zmienny] (3): Iż gdyby možny iáki nieprzyiaćiel gwałt nam iáki vczynić chciał [vim aliquam nobis inferre conetur JanStat 742]/ złączywszy vmyłły/ y moc woienną w iedno/ łacwiéybyśmy mogli onému odeprzeć SarnStat 111 [idem 985], 438, 985.*

*Wyrażenia »gwałt wojenny« (1): Articul o gwalczie nowim voiennym. ZapWar 1545 nr 2646.*

*Szeregi: »moc i gwałt« (1): choć podwakroć hániebnie do łzturmu przypuśczano/ włyżytkę turecką moc y gwałt wielki iednym tylko murem odpárł OrzJan 80.*

*»najazd i (albo) gwałt« [szyk 2 : 1] (3): ZapWar 1545 nr 2646; áby pod czás odiáchánia náłzého tá Rzeczpospolita od włzech póstronnych nieprzyiaćielłkich naiázdów y gwałtów była opátrzoná. SarnStat 133, 438.*

*»wojna i gwałt« (2): Ná choroby domowe máią lekárstwá/ á ná wojny y gwałty/ máią rozmaíte obrony. SkarKazSej 664a, 674a.*

*Wyrażenie przyimkowe: »za gwałtem« (1): Krol chłopkom wołości iego/ ktorzy to mułieli z przymuśzenia zá Pánem czynić/ przepuścić kazał/ włyákże ich wielkość zá gwałtem w Nidzie rzece którą zá łobą mieli potonęło StryjKron 587.*

*a. W funkcji przysłówka: »gwałtem« (9) : Eruptiones, [...] gdy żołnierski lud gwałtem z kąd wytárgnie y wylunie się. Mącz 361a; StryjKron 230; Wiédźcie W.M. o tym/ że Céfarz Turecki ziemię Węgierłką pośiadłły/ [...] bierze się gwałtem wielkim do was. OrzJan 5; Podwákroć woýłko Miłtrzá Krzyzáckiego Gwałtem poráził, z łzkodą wielką iego. KlonKr Ev; KmitaSpit A2.*

*~ W charakterystycznych połączeniach: gwałtem bić się, brać się, cisnąć się, dobywać, porazić (porażony) (2), uderzyć, wytargnąć się; gwałtem nieuśmierzoným, wielkim.*

*Szeregi »gwałtem a mocą« [szyk 2 : 1] (3): Impressionem facere, dicuntur milites, Gwałtem á wielką mocą się w co cińnąć/ álbo się o nieprzyiaciele vderzić. Mącz 321b, 78c, 330b.*

*W przen (1) : Tákw mowiąc/ drogę pilno mu zówierał/ A káżdą pomoc wielkim gwałtem łpierał. KochSz Bv. ~*

*b. O zniewoleniu, zmuszeniu kobiety siłą do stosunku płciowego; stuprum, vis Mącz, Cn (54) : HistAl A5; GroicPorz 114; Przeto Ionádáb do krolá Dawidá łkokiem łzedł/ vpomináiąc go iż iedno Ammoná zábito o gwałt ktory vczynił Thámmár łiełtrze ich. BielKron 71v; StryjKron 406; SarnStat 640 [2 r.], 641; WitosłLut A4v; GosłCast 64 [4 r.].*

*W przeciwstawieniu: »nie z woli swej, ale za gwałtem« (1): iefli tho zá przymuśzenim vczyniła/ nie s chući/ nie z woli łwey/ ále zá gwałtem. GroicPorz 11.*

*W charakterystycznych połączeniach: gwałt szkarady; gwałtu ujść; gwałt popaść; o gwałt pokonać, zabić; za gwałt uznać; przed gwałtem uchodzić.*

*Fraza:* »gwałt się zstał [komu]« (1): gdy pánná [...] zezna/ iż przez oného pozwáného który ią włápił gwałt fie iéy sítał [vim fuisse illatam JanStat 593] SarnStat 642.

*Zwroty:* *praw.* »gwałt obwieść, okazać; gwałtu dowieść« [szyk zmienny] (1 : 1; 2): ktorego gwałtu gdy dowiedzie oná biała głową onymi wieśniáki/ tedy tego gwałtowniká gárdło ná nálzey łáſce UstPraw B2, B2 [2 r.]; vbożuchny ziemiánin/ da gđzie coreczkę śwá ſłużyć/ ábo y przy iego włáſnym domu ná polu zgwałcá mu corkę obwiedzie gwałt GórnRozm H4v.

»gwałt (u)czynić; gwałt uczynion(y) [komu]« = vim virgini afferre Mącz [szyk zmienny] (10; 2): PAnná álbo niewiáftá gdyby z rozpułzczonymi włófy przyſzłá do Vrzędu/ żálując ná kogo o gwałt łobie vczyniony/ ofiárując łye tego dowiełć ſwiádkámi GroicPorz 114; Ale on nic niedbał ná ſłowá iey/ owłzem fię zmocniwłzy vczynił iey gwałt [oppressit ea] y leżał z nią. BibRadz 2.Reg 13/14, Iudith 19 arg, 2.Reg 13/12; BielKron 23; Stuprum virginis, Vczinić gwałt dzieweczce/ pánnie. Mącz 424a, 122b, 279a; RejAp 106v; Czytay co fie sítało Tárquiniufowi krolewiczowi w Rzymie/ co był oney pocżciwey żenie Lukreciey gwałt vczynił/ iáko był łzpetnie zelżon y z wielką lekkofciá y s páńłtwá wygnán. RejZwierc 34, [203]; StryjKron 406.

*Wyrażenia:* »gwałt panieński, pannie, panny, białychgłów, niewieści« = stuprum virginis Modrz (5 : 1 : 1 : 2 : 1): WSzytki krzywdy álbo wyłtępkí [...] ósobliwie záłtępowánia ná drogách/ náiechánia ná dom/ gwałtty [!] Pánieńskie/ Burgrábiá łáđzi GroicPorz i4v; Ten też karał Rycerzá ſwoiego o gwałt niewieści/ tym obyczáiem BielKron 153v; OrzQuin Zv; ModrzBaz 53, 84v; bo inákłza folennitas, kiedy o gwałt białychgłów, inákłza kiedy o zábićie powołuiá SarnStat 709, 203, 494, 626, 643 żp.

*Szereg:* »wszeteczeństwo a gwałt« (1): Iż ktoby fie thákiego ſwowolnego wżeteczeńłtwá á gwałtu dopuſcił/ áby mu były oczy wyięte. Trefiło fie ná iego nieſzczęſcie/ iż ſyn iego [...] wziął gwałthem mężowi żonę. RejZwierc 34.

*α. W funkcji przysłówka:* »gwałtem« (13) : nákoniecz włádziwłzy fie ná to/ áby myłli ſwey vczynił dofyc/ by też y gwałtem [...] ile mocy miał/ tyle iey nád niebożátkiem vżył/ ále przedfię żadną miárá przewieſć nic niemogł. GórnDworz Bb3.

*Fraza:* »poczciwość gwałtem wzięta jest« (1): LVkrecią mię zwano/ w Rzymiem fie rodziła. A iż mi ma pocżciwość gwałtem wzięta byłá/ Przez cię/ zły królewicze/ to com nie ták drogo Szácowála/ ſwá włálná krew przelałam írogo. KochFrag 40.

*Zwroty:* »gwałtem poniewalać (a. poniewolić)« [szyk zmienny] (2): Bili theſz przy nym wlyubinyv gdi wkarczmye dzyewáczką gwałthem łfoby na vczinek czyelełſny ponyewolill LibMal 1546/111v; BielKron 156v.

»gwałtem uczynić, poczynąć« (1 : 1): ZapWar 1533 nr 2407; Iełliby też chciał [król Ferdynand] co gwałtem ſemną pocżynąć/ co zá czeſć otrzyma/ gdy dziecię łzołte w pieluchách rołkwieli BielKron 311.

»wziąć, brać (a. pobierać), wzięta gwałtem« [szyk zmienny] (5 : 2 : 1): UstPraw B2 [2 r.]; Sam theſz Loktek dzyewki y mężátki gwałtem ku ſwey luboſci pobierał BielKron 368, 391v; RejPos 343; RejZwierc 34, 55v; KochFrag 40.

*Szeregi*: »gwałtem, nad prawo, a nad przyzwolenie« (1) : Abo ieſliby też kto potkał dzyeweczkę dobrowolnie chodzącą po polu/ á wzięby ją gwałtem nád práwo á nád przizwolenie iey [...]/ niechay będzie śmiercią vmorzon. *RejPos* 343.

»przez wolej, gwałtem« (1): anym vczynkv czelesznego przesz woley yey gwałthem w karczmye [...] vczynyl *ZapWar* 1533 nr 2407.

2. *Siła, moc, wielki napór czegoś; magna vis, violentia Cn* (54) : *RejWiz* 89v; *SienLek* 147; Dáchy fie od ſtrzał ieżą ze wŕzech ſtron nátknionych. Ledwo mocna ſtrzymá gwałt kłótká bram zámknionych. *StryjKron* 105.

*gwałt kogo* (4): A gdy przyſſedł do ſtopniow/ tráfiło fie iż był nieſion od ſłużebnych dla gwałthu wŕzego ludu [*propter vim populi*]: bo ſiła zá nim wielkość ludu/ krzyczác *Leop Act* 21/35; A ták oni widząc moc Krolewſką y gwałt [*impetum Vulg*] woýká iego vſtąpili przed nimi. *BibRadz* 1.*Mach* 6/47; *OrzJan* 80; *WujNT Act* 21/35.

*Wyrażenie przyimkowe*: »przez gwałt« = *silnie, mocno* (1): A któż ci milſzy/ króm páná? ieſli go też znamy. (–) Nierádábym: cóż potym? przez gwałt mię to pali. (–) Cóż zá rzecz? y któż wŕdy ieſt: á on nas téż znali? *GosłCast* 30.

*α. W funkcji przysłówka*: »gwałtem« = *przy użyciu siły; silnie, mocno, zapalczywie; violentem Calep, Cn* (31) : Liſzká gdy fie w ſieć tráfiłá/ Zá ogon fie wwięziłá: Ale by żywá oſtálá/ Aż ogon gwałtem wrwálá. *BierEz* H4, R4; Ieſtliby fie zaſtrupilo/ tedy ſtrupu nie oddzieray gwałtem/ ale warz ſlaz w wodzie/ á w tym rozmaczay gębkę á przykładay na ſtrup aż zmięknie. *FalZioł* V 71v; Abowiem czaſu picia duch nie może z gardła wychodzić, przeto fie gwałtem wzgorę ciągnie *GlabGad* B5v; Ztąd też ieſt przyczyna czemu ribie ikri trzeſzczą gdy ich wſpie na ogien, Iż w nich ieſth wiatr takowy ktory ogien zagrzewaiąc rozpuſzczá á tak z nich gwałtem wypádfa. *GlabGad* H7v, H7v, I8; *RejJóz* D3v; *MurzHist* Q3; *RejWiz* 149; *BielKron* 21v; *Infrico*, Wdrápuyę/ Wcieram. Oportet vehementiam adhibere in infricando, Muſi gwałtem wetrzeć. *Mącz* 136d; *SienLek* 31v; *GórnDworz* F7, Gv, I5; *RejZwierc* 167; *ModrzBaz* 52 [2 r.]; *CzechEp* 366; *NiemObr* 13; *ReszList* 176; *GostGosp* 44; Gdy podroſł, á vczyć fię gwałtem nie chciał w ſzkole, Słálem go do rozných źieŕ y ná zacne mieýfcá: Ale y ztąd pociechy nieodnioſłem żadney. *CiekPotr* 11; *SiebRozmyſł* D3v; *SkarKazSej* 682a; *SzarzRyt* A3v.

~ *W charakterystycznych połączeniach*: *gwałtem chcieć* (2), *ciągnąć się, domagać się, dopierać, mowić, przeciwieć się, przedawać, (prze)drzeć się* (2), *przycisnąć (cisnąć) się* (2), *przypádfać, rozrywać, sadzić się, upaſć, walić się, wetrzeć, wiedzieć, wychodzić, wypádfać, zatrzymać*.

*W przen* (4) : Bo ty kſięgi X.K. nie wabią do ſiebie człęká ſpokoynego: [...] ále prawie od ſiebie iákoſ náporząd gwałtem odpycháią *CzechEpPORz* \*3v.

*Zwrot*: »gwałtem wydzierać się, wytargnąć« (2 : 1): *RejPos* 248; *PowodPr* 77; Trzebá tedy y Chreſcijáninowi/ ktory fię gwałtem ſwiátu wydzierać muſi [...] wielkiey prace/ y długiey. *LatHar* [249].

*Szereg*: »poniewolnie a gwałtem« (1): ieſli cnotę ſpełná chowác/ á dobrowolnie zle nie czynić/ y Páná nie fráſowác/ czy thylko dla ſtráchu á dla męki poniewolnie á wielkim gwałtem wydzyerác fie s tego. *RejPos* 248. ~

**a. O sile zjawisk przyrody, natury (13) :** *LubPs* X5v; Piŕze dáley Cromer/ ifz cí Włofzy y Rzymiánie/ álbo gwałtem nie pogodnych wíátrow przybili fie w ty brzegi Zmodŕkie *StryjKron* 70.

*W przeni* [czego] (1) : A toŕz ieŕt groblá odemnie przerwána/ którá mié przedtem od gwałtu powodzi a wyléwaniá okrutnego/ ŕzczyciá *MurzHist* L2.

**α. W funkcji przysłówka:** »gwałtem« (10) : A z niebieŕkich obłokow gwałtem wodá plynęłá. *LubPs* gg6; *BielKron* 283; Abowiem yako młodziuchnym ŕzczepeczkom tycze bywayá przywiázowane/ aby álbo dla ŕwey włafney słaboŕci/ albo nieyakim gwałtem wietrznym/ ku krziwoŕci a garbatoŕci fie nieŕkłaniali *KwiatKsiąŕ* Dv; *StryjKron* 26; *ArtKanc* K15v; Tám Narew leŕna [...] Z práwego brzegu czarne wiery toczy/ Kieruie wiŕłę gwałtem iá poŕzewo/ Pędzi ná lewo. *KlonFlis* F4; iáko z dŕiálá ŕmiertelnego Kámién/ płomieniá gwałtem ŕiárczyŕtego Z hukiem wypárty/ iáko przez wiátr rzadki Leći przez ciálá/ dáiac im vpadki. *SzarzRyt* Cv, A.

*W charakterystycznych połączeniach:* gwałtem pędzić (2), płynąć, skłaniać się, szumieć, wywrocić, zebrać się; gwałtem wiatrow; gwałtem silnym, wielkim, wietrznym; gwałtem wyparty.

*Szereg:* »nawałnością a gwałtem« (1): Iŕz oto ledá kiedy przydzie dzień Páńŕki iáko złodziey/ w kthory niebioŕá wŕzytki/ wielká nawałnością á wielkim gwałtem przeminá *RejPos* 6.

*W przeni* (1) : Gdym fie był máło w ŕzczeŕciu [!] poczáł [!] vczyć pływać. Więdzem tráfił ná byŕtre co mié ták porwáło/ Gwałtem ŕilnym ŕe mi fie pokrzepić nie dáło. *CzahTr* Cv.

**b. O nasileniu, intensywności procesów organicznych (2) :** abowiem natura gdi poczuie wnátrŕz one przeciwná rzecŕz tedy chczac iá przemoc poruŕza fie z wielkim gwałtem, w ktorim gwałcie y niemoc fie przeriwa *GlabGad* K7v.

**3. Wielka ilość, mnóstwo [czego] (3) :** *PapriPan* L2; Iáko/ gdy ŕtrách woienney záŕzumi/ gdy gwałt chorob powietrza morowego przyłęŕze/ gdy dłuŕo trwáiacá ŕuchoŕc zboŕu odwilŕziáiacy ich ŕywnoŕci nie wŕczyŕ/ [...] tedy fie ná ten czás do Bogá vciekáia *CzechEp* 87.

*Szereg:* »gwałt a wielkoŕc« (1): chociaŕz fie bronili męŕnie/ [...] wŕzákoŕz iŕz gwałt/ á wielkoŕc ludzi byłá/ á tych było ná bacie bárho máło/ przegráć muŕieli. *GórniDworz* Y7v.

**4. Przymus, zmuszenie do czegoś (111) :** *RejPos* 332; A ieŕliŕz który coby rozumiał/ áby człowiek wolny y poczcíwie národzony miał mieć inŕŕzy gwałt/ któryby go przyciŕfnał do poŕŕugi iákiéy dobréy/ náđ wŕtyd y ŕromotę zá iáki zły wyŕtępek? *OrzJan* 68, 68.

*gwałt czemu* (44): Vpor wyelki gwałt przyrodzeniu. *RejWiz* 8v marg, Dd3v. Cf *Zwrot*.

*W charakterystycznych połączeniach:* gwałt niewolniczy, poczcíwy, wielki (9); gwałt ciału, przyrodzeniu (w przyrodzeniu, przypadkom przyrodzenia) (19), rozumowi, skazaniu, sobie (w sobie) (11), ŕrogoŕci, (swey) woli (2), ŕywotowi (3).

*Zwrot:* »gwałt uczynić, (u)działać« [w tym: komu, czemu (42)] [szyk zmienny] (44 : 2): a który téŕz láŕkawiéy ij miłofierniéy fie má niŕzli gniewá/ który téŕz lám ŕobie gwałt częŕto działá/ a ciało ŕwoie zupełnie duŕfny poddáwá. *Opecŕzyw* 191v, 9v; Y záŕby on prze ŕwoy gniew miał gwałt vczynić miłofierné<sup>mv</sup> przyrodzeniu ŕwe<sup>mv</sup> *RejPs* 113, 116; A ták moy miły brácie/ ielcŕze z młodu w ŕobie/ Czŕyn gwałt/ á niech cie márníe ten áŕekt nie ŕkrobie. *RejWiz* 192v, 8v, 62, 81, 129v marg, Cc4v; *RejZwierz* 143; Nullum facis modum, Zadny miáry w ŕobie nie maŕz. Czŕyniŕz ŕobie gwałt. *Mqcz* 113c,

228c; *RejAp* 168v, 169; *GórnDworz* Ff6v; *RejPos* 150v, 201v, 202v, 332, Ooo2; *RejZwierc* B2, B4, 4v, 12, 15 (18); *Oczko* 7; *SkarŻyw* 338; *ActReg* 135; *SiebRozmyśl* [A4]; *PowodPr* 16, 56; *KlonWor* 80.

*Szeregi*: »moc i gwałt« (1): áczkolwiek może być iáka moc ábo gwałt wnętrzny ábo zwierzchny/ ktoryby hámował członki ludzkie/ áby nie wykonały tego wśzytkiego/ co wola chce ábo rofkázuie. *WujNT* 547.

»przymuszenie (a. mus) a (ani) gwałt« (2): Y musi to káždy człowiek zeznáć/ gdy źle czyni/ że to z vmyśłu á z woley swoiey czyni/ przymufzenia żadnego áni gwałtu od Bogá w łobie nieczuiąc. *WujJudConf* 65; *GórnTroas* 43.

**α.** W funkcji przysłówka: »gwałtem« = *wbrew czyjejś woli, możliwościom, naturze; przymusem* (57) : Iuż by mu nędznie przyźło żywota dokonać Bom ledwie wielkim gwałtem to na nim wymęczył Iż gi tu z nami pośłał na garłom gi ręczył *RejJóz* O4v; Gdyż pán bóg wiele kroc napotępionych gwałtem wymágá/ prawdziwé świadełstwa/ o maiełtácie/ o łprawiedliwósci i ładźie łwoiem łwiętem iako i na Iudařzu to wymogł że i łwoi grzech wyznáł *MurzHist* Q2v; my też neganiemy/ áni gwałtem żadnego/ ku małżeńłtu przyciągamy *KrowObr* 224v; Gdy iuż kto przyrodzenie gwałtem złomi w łobie/ A nie da tym przypadkom rofkázowác łobie. *RejWiz* 130v, 180; *OrzRozm* Q2v; *KwiatKsiąż* F; Vi lachrymam exprimere, Gwałtem łzy z oczu wycińác. *Mącz* 321a; *OrzQuin* Aa3; *RejAp* 100; *RejPos* 75, 186v, 248, 306v; *BiałKat* 303v; *RejZwierc* 63; ktory wśzyłtki [*Rzymiany*] gwałtem ná to przywiodł/ áby zálie tę łprawę ná łie wzięli/ ktorá im przodkowie ich zołtáwili nápiłaná w kłiegi *BielSpr* 3v; *ModrzBaz* 67, 94; Niewiém co łžey/ czy w łmutku iáwnie záłowác/ Czyli łye z przyrodzeniem gwałtem mocowác. *KochTr* 3, 4; ále też y łam Augułtyn/ od Faułta Mánicheuřzá gwałtem przypárty/ wyznác też muśiał *CzechEp* 282; *GórnRozm* A3; Gwałtem mátko zádzierz płác/ muśi iść ład boży/ Bo ciężki žal/ łam łobie kréfu nie záłóży. *GórnTroas* 54, 41; *GrabowSet* L2v, N4, N4v, Q; ále mię wabi y ciągnie moc y dobroć twoiá do łiebie: y gwałtem mię pędzi nędzá moiá o pomoc do łiebie. *LatHar* 219, [249], 269, 536; Nogá nielutościwey łmierci podeptány. Pytałř przez łák nadobny kwiáteczek/ ku wiośnie Gdy drugie kwiátki rołną/ z nowu niewyrośnie? Płomienie febry ciężkiew/ ktore go paliły/ Te mu tę łmutná łakę gwałtem záłufzyły. *SzarzRyt* D2.

W charakterystycznych połączeniach: *gwałtem ciągnąc (przyciągać)* (3), *czarować, dać, dokupić się, jeść, mocować się, obrać, odrażać, odrywać, odtargnion, odwodzić, pędzić* (2), *porwać, porównawać się, przełomić (złomić)* (2), *przerażać, przyparty, przypisować, przywieść, tykać się, unosić, wbić, wlec* (2), *wycisnąć, wymagać, wymęczyć, zadzierżyć, zasuszyć, zaślepić, zatrzymać, zwieść; gwałtem uprzejmym, wielkim* (2).

*Zwroty*: »(jakoby) gwałtem czynić« (2): á ná drugá łtronę zálie/ kiedi łie kto s czym łamie/ á iákoby gwałtem to czyni/ przykro ná to káżdemu pátrzyć/ á w mowie łłuchác *GórnDworz* E7, E7v.

»gwałtem przymuszać (a. przymusić), niewolić (a. przyniewalać), przymuszony, niewolon« = *vi et necessitate coactus* *Mącz* (9 : 2 : 4 : 1): Xięża Capituli Połnanłkei veřpołek y ł biłkvpem/ niewiem iakim dvchem nadchnieni/ y pobvdzeni/ chcieli mię gwałtem przymvłić/ naczięłke przilięgi *SeklWyzn* 4; Obaczył Krol że go bárzo nálegáli: onym gwałtem przymufzony [*in eum vehementer, et necessitate compulsus*]/ wydał im Dánielá. *Leop Dan* 14/29; *BibRadz Ex* 6/1, *Matth* 5/41; *Mącz* 499b; *RejAp* 44 [2 r.], Ee3v; *RejZwierc* 170v; Zakon záś Moyżefřow piłány/ ten nie

pátrząc tego/ gwałtem práwie przyniewalał tych/ którym był podány *CzechRozm* 89v; *PapPrPan* Aa3; *CzechEp* 13, 85; *NiemObr* 134; *KlonKr* A2; *VotSzl* E3v.

»gwałtem wycisnąć, wyciśniony« (1 : 1): A nie tylko gwałtem wyciśnione<sup>80</sup> nabożeńftwá Bog nie lubi: ále fię y w tákich nie kocha/ ktorzy tylko z namowy ludzkiej [...] do nabożeńftwá przyftępuią. *NiemObr* 14; *OrzJan* 107.

*Wyrażenie*: »uprzyjmie [= *silnym*] gwałtem« (1): On wzięwłzy tak haniebną a ftrafzliwą rzecz/ czałyi nocy niefpał nieboráczek/ Wszakze iednak vprzyimięm gwałtem wolei Bożyi mieśca niedał/ iako się trudno tęmu vhamować/ który się rás Diabłu wmoc okrutną podá *MurzHist* D2.

*Szereg*: »mocą i gwałtem« (2): I owłzem [*papież*] wierne flugi Boże mocą y gwałtem/ ná to ciągnie y przywodzi áby fnim welpólek Dijabła/ nieprzyiaćielá duźnego chwalili *KrowObr* B4, 203v.

5. *Postępowanie wbrew przyjętym normom prawnym lub moralnym* (16) : ácz tego drudzy niechwalili/ ná fpracowanego mężá álbo ránnego/ pulzczáć mężá fwieżego/ wielki to gwałt/ włzákze fie tego wáżył Skánderbeg *BielKron* 242v.

*gwałt czemu od kogo* (1): Będzieli Królestwu od Królá fwégo gwałt/ ma gotową vćieczkę do Káplaná tego/ przez którégó Bóg dał Królestwu Królá. *OrzQuin* S2.

*W charakterystycznych połączeniach*: *gwałt miłosierdziu, prawu* (3), *rzeczy, sprawie, sprawiedliwości, wyrokowi*.

*Fraza*: »dzieje się gwałt [czemu]« (2): Ktoż tego niebaczy/ iż zá vczynieniem gwałtu iednemu obywatelowi/ dzieie fię gwałt práwam włzytkiej Rzeczypóspolitey służácem [*leges violatas esse*]? *ModrzBaz* 77v; *SkarKazSej* 701a.

*Zwrot*: »gwałt (u)czynić [czemu]« [*szyk zmienny*] (8) : vlitowawłfi fie go potim chciales gi był miłofciwie wyzwolec: a izes nie raczył vczinic gwałtu wyrokowi fwemu nielza było iednos raczył tu na fwiat zełlac fy na fwego *RejPs* 164v; *RejKup* dd4; *Leop Is* 10/2; *RejPos* 350v; *SarnStat* \*6v; *SkarKaz* 382a; *SkarKazSej* 701a marg, 707a.

*Szereg*: »niesprawiedliwość i gwałt« (1): wielka fię niefpráwiedliwość dzieie/ y gwałt wielki świętym práwom duchownym y świeckim. *SkarKazSej* 701a.

a. *W funkcji przysłówka*: »gwałtem« (2) : Sędzia krzywy/ łakomy/ który ftronę trzyma: Ledá Dubium fię więc/ ledá fłowká/ ima: Náciąga Práwo gwałtem: Choćia świeći iásnie Słońce/ v złego Woytá y w południe gáśnie. *KlonWor* 80.

*Zwrot*: »gwałtem gwałcić« (1): A wždy ták trwamy/ á ták tego mocnie bronimy/ á práwie fie z nim w ręcz fwárzymy/ á vpornym gwałtem gwałćimy poftánowienie fwięte iego/ y wolá fwiętą iego *RejPos* 230.

a. *Profanowanie, obrażanie* (2) : áby fie też tho nie wypełniło nád miáftem iákim przednieyfzym fwiátá tego/ y nád kofciołem iego/ iefliże Pan obaczy w nim iáki gwałt imieáiu [!] fwemu *RejPos* 260v, Ooo5.

6. *Ciężkie położenie, nagła potrzeba, mus, ostateczność, konieczność* (18) : *BielKron* 376v; tedy iefliżeby potym nieiaka trudność wrzeczách znaglá przypadła/ tedy natychmiaft bywaią przełomięni/ abowiem zadnego przeciwnego gwałtu nieumieią áni mogá znośić. *KwiatKsiąż* M2v; A przetoż/ áby w zbytek ktora s nich [*jasna żółć, czarna żółć*] niewyfzłá/ á niemocy álbo y śmierci ciáłu nieprzynioflá:

potrzebno ich wściegąc/ miarą: á iefliby gwałt był/ tedy y lekarftwy. *SienLek* 41v; *RejPos* 211; *RejZwierc* 188; *BielSpr* 33; Cárzykowie gwałt widząc/ wnet z fwymi Murzámí/ Wyfádzili fie wízytká mocá/ naprzod lámí *StryjKron* 702, 752; *ActReg* 30; Tyś go w fráfunku ćiefzył/ tyś gdy gwałt bywał Ręką fwą z poyśrod go lwow frogich wyrwał *RybGęśli* D3.

*gwałt komu, czemu* (2): ábychmy w tym zówichrzeniu śwíátá tego/ Polakow ná fie nie iątrzyli/ y owfzem iefliby im był iákí gwałt/ ábychmy im byli podporą ták fkárby iáko ofobámí *BielKron* [332<sup>3</sup>]; *PowodPr* 60.

*gwałt na kogo, na co* (4): Owa iákofzkolwiek podał miáfto Miítrzewi nie máiąc ná fie gwałtu żadnego. *BielKron* 418. Cf *Fraza*.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałt jest* (5); *gwałt mieć* (3), *znosić; w gwałcie ratować*.

*Fraza*: »gwałt przychodzi, przypada [na kogo, na co]« (2 : 1): *BielKron* 428; *RejZwierc* 187v; A iefliby tákowy gwałt/ pod czas odiázdu náfzégó ná R. P. przypadł/ któremuby fie ináczéy odeprzec nie mogło/ iedno pólpolitym rużeniem *SarnStat* 133.

*Wyrażenie*: »gwałt ostatni« (1): Bo kiedyż wždy W.M. to zdrowie fwoie y tę wolność obrónić chcecie? iefliż iéy teraz zániedbać? odpowiećie mi W. M. podobno/ że w ten czas/ kiedy gwałt oftátni będzie. *OrzJan* 68.

*Szereg*: »gwałt ani potrzeba« (1): Kázimierz Opolfkíe y Bytomfkíe Kfiążę nie máiąc gwałtu żadnego áni potrzeby [...] poddał fie y wczýnił Manem kroleftwu Czelkiemu wacfláwowi. *BielKron* 367v.

7. *Póspiech, szybkość; impetus Mqcz* (11) : Fluctus, Welny ná wodzie Też Szturm álbo fzum powietrzny. Metaph. per Impetu, Multitudine et Moesticia, Miáfto gwałtu/ Szturmu y fmutku. *Mqcz* 131c, 295d.

*Wyrażenie przyimkowe*: »bez gwałtu« (1): A fkoro zász te konie do wozá zálóży. Tedy zafię tákifz cuk ku domowi fwemu/ Vbieżá bez żadnego gwałtu fiódłowemu. *CzahTr* L2v.

α. *W funkcji przysłowka*: »gwałtem« = *prędko, szybko, raptem* (8) : Ale katowie natychmiáft fie gwałte<sup>m</sup> k niemu rzucili/ ij ręce mu tak motzno okolo flupa przywiązali *OpecŻyw* 125v; Ruo, Pádám/ Lecę, Gwałtem pádnę. *Mqcz* 361c; *WerGość* 230; *ArtKanc* I17v; *KmitaSpit* C

~ *W charakterystycznych połączeniach: gwałtem obalić, padać, przypaść, przyskoczyć, rzucić się, wyganiać, zburzyć się*.

*W przeciwstawieniu*: »pomału, powoli ... (nie) gwałtem« (2): á koń ma być nie fyty/ á nie morz go też/ ále pomału z niego fádło wyganiay/ á nie gwałtem *SienLek* 190; *Oczko* 5v.

*Szereg*: »gwałtem a nieobacznie« (1): Abowiem kážda rzecz wważona przed tym iuż nigdy thák ftráfzna być nie może/ iáko tá kthora gwałtem á nieobácźnie przypádníe. *RejZwierc* 171. ~

8. *Alarm, trwoga; fides Cn* (26) :

*Zwrot*: »by na gwałcie wołać« (1): Pro Boha/ coż wždy džíálamy By ná gwałcie ták wołamy. Ieden przebog/ drugi rátá Woła iákby ginął z śwíátá. *MWilkHist* C4v.

*Wyrażenie. praw.* »prawo gwałtu« = *prawo bicia w dzwon na alarm* (1): *SarnStat* 961 cf *Szereg*.

*Szereg*: »dzwonek albo prawo gwałtu« (1): Co byli Krákowiánié dzwonek álbo práwo gwałtu vtráćili, iáko w Kronikách nápiáno, to go tu zász wedle téy Conftituciíey poniekdą rekuperowáli. *SarnStat* 961.

*W przeni* (1) : Bo dobrzy fię ráduią kiedy vmrzeć máią/ A źli/ gwałt/ Strách/ y trwogę okrutną miewáią. *KořakCath* C5v.

*Wyrażenie przyimkowe*: »na gwałt« (10): *RejAp* 137v; Ná gwałt ktoby fię nie ftáwił/ tákże v grobley iáko v ognia/ winy nie przepuścić. *GostGosp* 144.

~ *Zwroty*: »na gwałt (za)(d)zwonić« (2): niźli Ráyce zefzli z zamku pořpolřtvo zámknáwfzy brony ná gwalth dzwoniło/ gđzye fię wiele zbroynego ludu zefzło. *BielKron* 393v; Vocare ad arma Ná trwogę zátřębić/ álbo w bęben vderzić/ ku bitwie ná gwałt zázwonić. *Mącz* 16b.

»na gwałt (za)wołać, wołanie« = *evocare ad arma Mącz* [szyk zmienny] (2 : 1): Maurus chodźił po mieřćie wołáiąc ná gwałt/ zowác nas rozboycey. *BielKron* 453v; *Mącz* 505a; *CzechEp* 94.

»zbiec się (a. bieżeć), zebrać się by (a. jako) na gwałt« [szyk zmienny] (2 : 1): zebrawřfy fię by ná gwałt álbo ná ogyeń/ runęli fię ná nye vmyřlem tym/ áby ye byli pobili. *GliczKsiąź* H7, H8; á iáko ná gwałt do ognia/ ták do tego bieżał. *GostGosp* 158. ~

**a.** *W funkcji wykrzyknika*: »gwałtu« (13) : Gwałtu/ gwałtu řářiedźi/ niechcećieli moich řćian y dáchow rátowác/ rátuycie wđdy řwoich. *KlonWor* 42.

*Zwrot*: »gwałtu (za-, z)wołać« = *wołać o pomoc; ostrzegać przed kimř lub czymř, wskazywać na niebezpieczeństwo; fidei publicam postulare, fidei implorare Cn* [szyk zmienny] (11): *ZapWar* 1510 nr 2074; Powyada ze theřz myeli wolya gořpodinya řwoyá wthorunyu spyenyedzi zabicz y bilibi tho vczynyli alye gwalthu nanye zawolala y vczyekli *LibMal* 1547/128v; *RejJóz* A3v, C3v, F8; *OrzRozm* H3; ktory gđy gwałtu záwołał wiele ludźi pobudźił. *BielKron* 393v, 418; Wřpomnicie nato ze řlawni prodkowie [!] wałzi o mnieřřze krziwdi na Krole Pani řwe gwałtu wołali *PaprUp* K, B4v, L2v.

\*\*\* *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Vis [...], Siłá/ moc/ mocnořć/ niekiedy gwałt/ nawáłnořć/ teź wielkořć. *Mącz* 499b; *Calep* 1126b.

*Synonimy*: **1.** bezprawie, drapiestwo, insolencyja, przemoc, rapt, rozbicie, rozboj, ucisk, złupienie; **2.** moc, popęđliwořć, siła; **3.** mnořtvo, moc, siła; **4.** mus, przymus, przymuszenie; **5.** **a.** pokalanie, profanowanie; **6.** potrzeba; **7.** nagłořć, pořpiech, pręđkořć; **8.** trwoga.

*Cf* **GWALCENIE, [GWAŁTOWNICTWO], GWAŁTOWNOŘĆ**